

Krizių centrų veikla teikiant socialinę pagalbą nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusioms moterims

Agnė Maričevaitė

Šiaulių valstybinė kolegija, Socialinio darbo studijų programos absolventė

Šiaulių valstybinė kolegija / Higher Education Institution, Lithuania; Graduate of the Social Work study program

Neringa Povilaitienė

Šiaulių valstybinė kolegija, Socialinio darbo katedros vedėja, lektorė, socialinių mokslų daktarė

Šiaulių valstybinė kolegija / Higher Education Institution, Lithuania; Head and Lecturer of the Department of Social Work, Doctor of Social Sciences

n.povilaitiene@svako.lt

Anotacija

Straipsnyje analizuojama socialinio darbuotojo veikla krizių centre, dirbant su moterimis, kurios patiria smurtą artimoje aplinkoje. Išnagrinėtos socialinio darbuotojo funkcijos, vaidmenys, teikiamos socialinės paslaugos krizių centre. Vadovaujantis mokslo informacijos šaltinių analize ir atlikus struktūruoto interviu apklausą, siekta nustatyti moterų patiriamas smurto rūšis, bendradarbiavimo su kitomis institucijomis aspektus. Identifikuoti socialinio darbuotojo patiriami sunkumai, dirbant krizių centre su moterimis, kurios patyrė smurtą artimoje aplinkoje.

Reikšminiai žodžiai: socialinio darbuotojo vaidmenys, funkcijos, krizių centras.

Activities of crisis centers in providing social assistance to women affected by domestic violence

Summary

The article analyzes the activity of a social worker in a crisis center working with women who experience domestic violence. Based on the results of the research, the functions and roles of the social worker, social services provided in the crisis center were analyzed. Based on the analysis of scientific information sources and after conducting a structured interview survey, the aim was to determine the types of violence experienced by women, aspects of cooperation with other institutions. Difficulties experienced by the social worker when working in the crisis center with women who have experienced domestic violence have been identified.

Keywords: social worker roles, functions, crisis center.

Įvadas

Temos aktualumas. Lietuvos visuomenė vis dažniau atkreipia dėmesį į žmogaus teises, kurios anksčiau buvo laikomos ne tokiomis svarbiomis, todėl smurtas artimoje aplinkoje tampa vis aktualesne tema (Chomentauskas ir kt., 2017). Pastebima, kad besivystančiose ir išsivysčiusiose šalyse pasireiškiantys smurto padariniai turi didelės žalos ne tik visuomenės nariams, bet ir visam pasauliui (Michel ir kt., 2021; Michailovič, 2017). Augustyn, Willyard (2022) atliktas tyrimas atskleidė, kad kasdien milijonai moterų pasaulyje patiria įvairias smurto artimoje aplinkoje rūšis.

Lietuvoje visų pirma šią problemą išskėlė įvairios nevyriausybinių organizacijų, kurios kovoja už žmogaus teises (Čaplikienė ir kt., 2017). Valstybės duomenų agentūros duomenimis, 2022 metais dėl smurto artimoje aplinkoje¹ buvo užregistruoti 5 872 nusikaltimai, tai sudaro 14,4 proc. visų užregistruotų nusikaltimų. Dauguma (78,8 proc.) suaugusių nukentėjusiųjų buvo moterys. 2022 m. buvo užregistruoti 4 388 įtariamai (kaltinami) asmenys, padarę nusikaltimus dėl smurto artimoje aplinkoje, iš jų 86,3 proc. buvo vyrai (Smurtas artimoje aplinkoje, 2023).

¹ **Artima aplinka** – aplinka, kurią sudaro asmenys, siejami arba praecityje sieti santuokiniais, partnerystės, svainystės ar kitais artimais ryšiais, taip pat asmenys, kartu gyvenantys ir tvarkantys bendrą ūkį (Smurtas artimoje aplinkoje, 2023).

Smurto įvykių prevencijai ir šių įvykių pasekmių sušvelninimui Lietuvoje ir užsienyje leidžiami atitinkami teisės aktai. *Socialinių paslaugų kataloge* (2023) numatyta valstybės intensyvi krizių įveikimo pagalba smurtą artimoje aplinkoje patiriantiems asmenims. *Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo* (2023) pagrindinis tikslas – mažinti smurtinių atvejų skaičių šeimose, teikiant įvairią socialinę pagalbą. Pandemijos laikotarpiui smurtas tapo dar aktualesnė tema Europos šalyse, todėl *Nacionalinėje koalicijoje prieš smurtą šeimoje* (2023)¹ teigiama, kad smurtas šeimoje yra paplitęs kiekvienoje bendruomenėje, jis paliečia ne tik moteris, bet ir visus asmenis, nepaisant jų amžiaus, socialinės ar ekonominės padėties, seksualinės orientacijos, tautybės ar rasės.

*Stambulo konvencijoje*² (2011) smurtas artimoje aplinkoje vadinamas „antrąja pandemija“ pasaulyje. Lietuvos Respublikos Seimas 2018 metais įstatymu siekė ratifikuoti Stambulo konvenciją, bet nepavyko, nes dalis visuomenės prieštaravo šiuos sutarties pasirašymui. Stambulo konvencijos (2011) tikslas – apsaugoti moteris nuo visų smurto formų. Šis dalies visuomenės nepritarimas kelia moterims nepasitikėjimą ir neužtikrintumą, nes kiekvienais metais smurtinių situacijų tik daugėja.

Tyrimo problema. Lietuvos moksliniuose šaltiniuose smurto prieš moteris problema keliami, bet krizių centrų veikla nėra plačiai nagrinėjama. Todėl, pasitelkus struktūruoto interviu metodą, išanalizuota krizių centrų veikla, teikiant socialinę pagalbą moterims, patyrusioms smurtą artimoje aplinkoje.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti krizių centrų veiklą, teikiant socialinę pagalbą moterims, kurios patyrė smurtą artimoje aplinkoje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Vadovaujantis teoriniais šaltiniais, apibrėžti smurto artimoje aplinkoje sampratą, rūšis, prevencijos aspektus.
2. Empiriniu tyrimu interviu metodu ištirti krizių centrų socialinių darbuotojų bendradarbiavimo su kitomis institucijomis svarbą.
3. Vadovaujantis interviu rezultatais, atskleisti socialinio darbuotojo funkcijas ir vaidmenis krizių centre.
4. Interviu rezultatais identifikuoti socialinio darbuotojo kylančius sunkumus dirbant krizių centre su moterimis, kurios patyrė smurtą artimoje aplinkoje.

Tyrimo metodai: mokslo informacijos šaltinių analizė, struktūruotas interviu, kokybinė turinio analizė, interviu rezultatų kategorizavimas, interpretavimas, sisteminimas ir apibendrinimas.

Tyrimo rezultatų naujumas ir reikšmingumas: Išanalizavus krizių centrų veiklą, teikiant socialinę pagalbą moterims, tikėtina, kad šis tyrimas ir jame pateiktos išvados bus naudingos, toliau gilinant ir plėtojant šią temą. Identifikuoti kylantys sunkumai socialiniam darbuotojui, dirbančiam krizių centre su moterimis, kurios patyrė smurtą artimoje aplinkoje.

Smurto artimoje aplinkoje teorinė analizė

Smurtas visuomenėje yra suvokiamas, kaip psichologinių ir fizinių traumų sukeltas reiškinys, kurį sukelia kitas asmuo. Tai yra dažnai užslėpta socialinė problema, apie kurią dažnai atvejais žmonės vengia kalbėti (Chomentauskas ir kt., 2017). Nagrinėjant *Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme* (2023) akcentuojama, kad smurto veikimu žmogui daromas tyčinis psichinis, seksualinis, fizinis ar kitas poveikis. Toks elgesys asmeniui daro visokeriopą žalą sveikatai. Smurtas yra aiškinamas, kaip kontroliuojantis, prievartinis, tiesioginis ar gąsdinantis veiksmas, kuris yra nukreiptas į esamus arba buvusius intymius partnerius ar šeimos narius. Jurkšaitė ir Butkutė (2013) teigia, kad smurtas yra vieno žmogaus arba žmonių grupės prievartos veiksmas prieš kitą asmenį ar asmenų grupę. Pagrindinis smurto tikslas – išgauti iš kitų asmenų pagarbą, nesvarbu kokių priemonių reikės imtis, kad to pasiekti (Ibabe ir kt., 2020). Autoriai teigia, kad kuo mažiau asmuo mažiau asmuo turi savigarbos, tuo jis labiau yra priklausomas nuo kitų žmonių.

¹ *Nacional Coalition against Domestic Violence* (2023). <https://ncadv.org/>

² *Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo*. Priėmė Europos Taryba 2011-05-11, Stambulas. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/517d7b226ec911e89bb0cb50d0500eab?jfwid=6m4099ke4>

Smurtaudamas prieš silpnesnį asmenį, smurtautojas jaučiasi viršesnis ir taip asmuo pasikelia savivertę.

Dokkedahl ir kt. (2019) teigia, kad moterys ir mergaitės patiria šias pagrindines smurto formas: fizinį, psichologinį, seksualinį, emocinį ir ekonominį smurtą. Kaip teigia Mager ir kt. (2014), dažniausiai moteriškos lyties atstovės, patirdamos psichologinį smurtą, nuolat gyvena baimėje, kuri paveikia asmens emocinę būseną. Auka, patirdama vis daugiau spaudimo iš smurtautojo, nebesuvokia problemos rimtumo. Tai suvokęs smurtaujantis asmuo pradeda naudoti ir kitas smurto rūšis, kurios perauga į fizinius veiksmus, tokius kaip trenkimas, pliaukštelėjimas, mušimas.

Xie ir kt. (2020) fizinio smurto sąvoka išreiškia iš anksto suplanuotą smurtinį elgesį, kuris nebūtinai reiškia kito asmens sveikatos sutrikdymą. Tarp ketinimo sukelti įvairius kūno sužalojimus ir ketinimo panaudoti prievartą slypi sudėtingas kontekstas. Įvairios visuomenės nuostatos lemia smurtaujančio asmens elgesį. Analizuojant kitą smurto rūšį, t. y. seksualinį smurtą, pastebima, kad autoriai šią smurto rūšį sieja su fiziniu smurtu. Akter ir Deeba (2021) seksualinį smurtą aiškina, kaip prievartą arba bandymą priverstinai užmegzti seksualinį kontaktą su smurtaujančiu asmeniu, negaunant moters sutikimo. Dažniausiai smurtautojas ne vien pasitenkina fiziškai, bet ir morališkai, jam patinka, kai moteris priešinasi ir tampa bejėge, tada jis jaučiasi viršesnis. Dills, Fowler, Payne (2016) seksualinę prievartą apibrėžia, kaip seksualinio kontakto buvimą, analinį seksą arba įsiskverbimą su koku nors daiktu. Nagrinėjant seksualinį smurtą pastebima, kad moterys, patirdamos šią smurto formą, patiria ir emocinį smurtą. Emocinis smurtas apibrėžiamas, kaip individo savivertės ir savigarbos pažeminimas. Visa tai gali apimti nuolatinę kritiką, menkinimą, pravardžiavimą arba santykių pažeidimą (Akter ir kt., 2021). Psichologinis smurtas suvokiamas, kaip baimės sukėlimas bauginant, grasinant fiziškai pakenkti. Dažniausiai grasina pakenkti artimiesiems žmonėms, t. y. draugams, vaikams, yra norima nuskriausti gyvūnus, naikinti asmeninį turtą, priverstinai auką izoliuoti nuo šeimos, draugų ir visos civilizacijos. Analizuojant kitą smurto rūšį, žinomą kaip ekonominis smurtas, pastebima, kad ekonominio smurto tikslas – išlaikyti visišką moters finansinių išteklių kontrolę. Pasak Vasiliauskienės, Dirmotaitės ir Vasiliauskaitės (2017), ekonominis smurtas artimoje aplinkoje žaloja fiziškai ir psichologiškai įvairaus amžiaus moteris. Ekonominį smurtą visuomenė supranta, kaip smurto formą, kuri pasižymi tam tikrais padariniais, kurie nėra akivaizdūs kitiems asmenims.

Chomentauskas, Dereškevičiūtė, Murauskienė (2017) smurto artimoje aplinkoje prevenciją siūlo spręsti trimis pagrindinėmis kryptimis. Visų kryptių tikslas vienas: užkirsti kelią visų rūšių smurtui. Pirmoji kryptis yra susijusi su pirmine viktimizacija ir jos prevencija. Kaip teigia Chang, Lee ir kt. (2018), prevencija yra nukreipta į skirtingas smurtą sukeliančias ir palaikančias priežastis. Didžiausias dėmesys turi būti skiriamas visuomenei. Visuomenė formuoja žmonių įvairias nuostatas į lytį, tarpusavio santykius, bendravimą, taip sukurdamas smurtui stiprų pagrindą. Antroji kryptis yra susijusi su efektyviu reagavimu į smurtinius įvykius. Pagal *Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą* (2023), užfiksavus smurtą artimoje aplinkoje, policijos pareigūnai privalo nedelsiant imtis priemonių ir apsaugoti auką, suteikti jai apsaugą bei nedelsiant pranešti apie įvykį specializuotam pagalbos centrui. Pasak Chomentausko ir kt. (2017), trečioji kryptis yra susijusi su pagalba asmenims, kurie patyrė smurtą artimoje aplinkoje. Tinkamos pagalbos suteikimas padeda išvengti antrinės viktimizacijos ir nutraukti visą smurto ratą.

Tyrimo metodika

Atliekant tyrimą buvo pasirinkta kokybinio tyrimo prieiga. Siekiant tyrimo tikslo, buvo atlikta mokslinės informacijos šaltinių ir teisinių dokumentų analizė, kuria buvo norima atskleisti socialinio darbuotojo veiklą, teikiant socialinę pagalbą moterims, nukentėjusioms nuo smurto artimoje aplinkoje. Kaip teigia Gaižauskaitė ir Valavičienė (2016), kokybinis tyrimas yra asmenų ar grupių tyrimas, kuris leidžia įvertinti atsakymų panašumus ir skirtumus, užduodant atviro tipo klausimus. Siekiant tikslesnio tyrimo, vadovautasi tiesioginiu interviu būdu ir apklausos žodžiu metodu. Pasak Gaižauskaitės ir Mikėnės (2014), apklausa žodžiu – tai apklausa, kurios metu vyksta pokalbis pagal interviu klausimyno sudarytą tvarką. Atliekant apklausą žodžiu atsiranda galimybė rinkti papildomą

informaciją stebint tyrimo dalyvius ir jų reakcijas į tyrimo klausimus. Toks tyrimo duomenų rinkimo metodas leidžia įsigilinti į tyrimo dalyvių patirtis, mintis, įvairius poreikius, yra galimybė lanksčiai keisti klausimų eigą, siekiant tikslingų ir informatyvių atsakymų. Norint išgauti atsakymus į iškeltus probleminius klausimus ir tyrimo uždavinius, buvo parengtas struktūruoto interviu klausimynas, vadovaujantis išanalizuotais moksliniais šaltiniais ir teisiniais dokumentais. Tyrimo instrumentą sudarė 14 atviro tipo klausimų. Gauti atsakymai sugrupuoti į kategorijas ir subkategorijas.

Tyrimas vyko 2022 metų gruodžio ir 2023 m. balandžio mėnesį nuotoliniu būdu per „Google Meet“ platformą. Krizių centrų oficialiuose puslapiuose buvo rasti socialinių darbuotojų kontaktai. Su socialinių paslaugų specialistais buvo susiekta elektroniniu paštu ir pasiūlyta dalyvauti tyrime. Interviu metu informantai buvo klausinėjami žodžiu, t. y. akis į akį, visas pokalbis buvo įrašomas į diktofoną ir užrašomas į užrašus. Interviu pradžioje tyrimo dalyvių buvo paklausta, ar galima įrašinėti pokalbį, jie visi davė žodinį sutikimą. Tyrimo metu buvo laikomasi šių etikos principų: konfidencialumas, geranoriškumas, pagarba tyrimo dalyviams, supažindinimas su atliekamo tyrimo rezultatu panauda. Gauta visa informacija tyrimo metu iš tyrimo dalyvių yra laikoma konfidencialia. Kaip teigia Žydžiūnaitė ir Sabaliauskas (2017), konfidencialumas užtikrina, kad gauta informacija ir nagrinėjama medžiaga apie tyrimo dalyvius bus prieinama tik tyrėjui. Pagarbos tyrimo dalyviams principas tyrime buvo grindžiamas pagarba tyrimo dalyvių privatumui ir jų atsakymų kokybei. Asmuo turėjo teisę rinktis, ar nori dalyvauti tyrime, ar atsisako, taip išreikštas geranoriškumo principas. Be to, tyrimo dalyviai buvo supažindinami su tyrimo tikslu, konfidencialumo užtikrinimu, buvo informuoti, kam bus naudojami interviu rezultatai.

Tyrimo metu buvo apklausti septyni socialiniai darbuotojai, dirbantys krizių centre su moterimis, patiriančiomis smurtą artimoje aplinkoje. Tyrimo metu buvo naudota kriterinė atranka tam, kad informantai atitiktų iškeltus kriterijus. Pagrindiniai atrankos kriterijai darbuotojams buvo šie: socialiniai darbuotojai turi būti įgiję socialinio darbo profesinį bakalaurą laipsnį ir būtinai turi dirbti krizių centre su moterimis, kurios yra nukentėjusios nuo smurto. Kaip teigia Gaižauskaitė ir Valavičienė (2016), kokybiniam tyrimui būdingos mažos imtys, todėl yra pasirinktas nedidelis informantų skaičius. Mažas dalyvių skaičius gali duoti pakankamai duomenų išsikeltam tikslui pasiekti. Kiekvienas tyrimo dalyvio atsakymas buvo tiriamas išsamiai bei atsakingai.

Tyrimo rezultatai

Tyrimo metu buvo atskleista, kokios pirminės pagalbos tikisi moterys, atvykusios į krizių centrą (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Pirminė pagalba, kurios tikisi iš socialinio darbuotojo moterys, patyrusios smurtą

Kategorija	Subkategorija	Teiginių skaičius	Patvirtinantys teiginiai
Pirminė pagalba, kurios tikisi moterys iš socialinio darbuotojo	Susidariusios situacijos supratimas	7	„<...> ją supras <...>“ (I-2). „<...> ir supranta, ir atliepia <...>“ (I-2). „Žmogus laukia, kad jį suprastų <...>“ (I-2). „Jos pirmiausia tikisi supratimo <...>“ (I-3). „<...> suprastos <...>“ (I-5, I-6, I-7).
	Kliento priėmimas be išankstinių nuostatų	3	„<...> jos nori būti priimtos <...>“ (I-1). „<...> svarbiausia, kad būtų priimtos“ (I-1). „<...> nebūtų kažkokios tai išankstinės nuomonės <...>“ (I-5).
	Kliento išklausymas	7	„Labai svarbu, kad jos būtų išklausytos <...>“ (I-1). „<...> svarbu, kad jas išklauso <...>“ (I-2). „<...> tikisi, kad ji bus išklaudyta <...>“ (I-2). „<...> išklausytų <...>“ (I-2). „<...> nori būti išgirstos <...>“ (I-5). „<...> išklausytos <...>“ (I-6). „<...> išklausytos <...>“ (I-7).

Socialinio darbuotojo palaikymas	4	„<...> palaikys sunkiu momentu <...>“ (I-2). „<...> palaikymo <...>“ (I-3). „<...> susigaudymas, supažindinimas <...>“ (I-4). „<...> palaikymo, gero žodžio <...>“ (I-7).
Saugios aplinkos suteikimas	4	„<...> suteikta saugi aplinka <...>“ (I-2). „<...> saugios aplinkos užtikrinimo <...>“ (I-3). „<...> kad būtų saugi aplinka <...>“ (I-5). „<...> užtikrintume saugią gyvenamąją vietą klientui <...>“ (I-6).

Analizuojant pirmąją subkategoriją „*Susidariusios situacijos supratimas*“, iš gautų atsakymų matyti: moterims yra svarbu, kad jų visą situaciją supratus ir neteistų. Nuoširdus supratimas padeda moteriai jaustis psichologiškai ir emociškai stipriai, pajusti, kad jos situaciją įmanoma išspręsti. Kaip teigia Hines ir kt. (2020), socialinio darbuotojo viena iš pagrindinių pareigų yra suprasti nukentėjusio situaciją ir bandyti padėti visais įmanomais būdais. Supratimas yra tarsi savotiškas palaikymas, suteikta viltis, motyvacija norėti geresnio ir gražesnio gyvenimo.

Subkategorijoje „*Kliento priėmimas be išankstinių nuostatų*“ tyrimo dalyviai teigė, kad moterys, atvykdamos į konsultaciją, nori, kad ją priimtų be išankstinių nusistatymų, specialistas būtų atviras, noriai bendrautų ir norėtų išsiaiškinti visas detales. Tyrimo dalyvių teigimu, moterys nori būti priimtoms, kaip savotiškos asmenybės, nes pažeidžiama moteris yra trapi. Socialinis darbuotojas, parodydamas rūpestį, kad nori padėti, klientėms suteikia stiprybės ir pasitikėjimo judėti į priekį. Moterys, patyrusios smurtą, yra pažeidžiamos, netinkama replika netinkamu metu gali pabloginti visą esamą situaciją ir moteris gali nenorėti atsiverti, pagalvojusi, kad specialistas yra prieš ją ir ji nesulauks nuoširdžios pagalbos.

Labai svarbią poziciją informantai išreiškė subkategorijoje „*Kliento išklausymas*“. Klientai krizių centre yra visados įdėmiai išklausomi, nes jei klientai nekomunikuos ir nekalbės apie savo problemas, tai socialinių paslaugų specialistas nežinos, kokios problemos kamuoja klientą. Nagrinėjant tyrimo dalyvių pateiktus atsakymus, pastebima, kad suteiktoje pirminėje konsultacijoje yra svarbu iki galo išklausti klientą. Socialinis darbuotojas turi skirti pakankamai laiko klientui, kad jis galėtų iki galo pasipasakoti, išlieti visus išgyvenimus. Pasak John ir kt. (2020), pandemijos laikotarpis sujaukė visą socialinio darbo procesą, moterys tapo labiau užsisklendusios savyje, kartais net bijo pasipasakoti apie savo problemas, o tada net nėra kalbos apie problemų sprendimą.

Subkategorijoje „*Socialinio darbuotojo palaikymas*“ tyrimo dalyviai pabrėžė, kad sunkiu gyvenimo tarpsniu moterys nori palaikymo. Smurtinę situaciją išgyventi yra labai sunku, kai nėra užnugario, kuris palaiko ir stumia į priekį. Kai atsiranda asmuo, kuris gina interesus ir motyvuoja, moteris įgauna pasitikėjimo savimi. Kaip teigia Peterman ir kt. (2020), moterys palaikymą turi jausti ne vien tik iš krizių centrų darbuotojų, bet ir iš valstybės. Valstybės parodytas dėmesys ir suteikta parama padėtų efektyviau spręsti susidariusias problemas, nukentėjusios moterys jaustų didesnę palaikymą.

Paskutinėje subkategorijoje „*Saugios aplinkos suteikimas*“ tyrimo dalyviai pabrėžė, kad moterys išreiškia poreikį gauti saugią aplinką. Pasak tyrimo dalyvių, moterys, atvykusios į krizių centrą, prašo darbuotojų užrakinti įstaigos duris, nes jaučia baimę. Toks atliktas veiksmas moterims padeda jaustis saugiai. Pasaulio sveikatos organizacijos atliktas tyrimas (World Health Organization, 2016) parodė, kad institucijų darbuotojai gali teisiškai būti įpareigoti suteikti saugią aplinką klientui, užtikrinant, kad pavojus negrėstų asmens gyvybei.

Išnagrinėjus pirminę pagalbą, kurios tikisi moterys, nukentėjusios nuo smurto, svarbu išnagrinėti krizių centrų teikiamas socialines paslaugas. Analizuojant gautus interviu atsakymus, buvo išskirtos 3 kategorijos: „*Preveninės socialinės paslaugos*“, „*Bendrosios socialinės paslaugos*“ ir „*Specialiosios socialinės paslaugos*“. Į prevencines socialines paslaugas įeina teikiama kompleksinė pagalba šeimai tikėtino smurto atveju. Tyrimo dalyviai teigia, kad bendrosioms paslaugoms yra priskiriama „*Klientų informavimas*“, „*Moteryų konsultavimas*“, „*Tarpininkavimas ir atstovavimas*“, „*Transporto organizavimas*“. Krizių centrai teikia tokias specialiąsias socialines paslaugas: „*Socialinių įgūdžių ugdymas ir palaikymas ar atkūrimas*“, „*Laikinas apgyvendinimas*“, „*Intensyvi*

krizių įveikimo pagalba“, „Psichologinė pagalba“, „Asmeninės higienos ir priežiūros paslaugų organizavimas“, „Psichosocialinė pagalba“.

Analizuojant pirmąją kategoriją „Prevenčinės socialinės paslaugos“, pastebėta, kad krizių centruose yra teikiama kompleksinė pagalba šeimai. Informantai krizių centre siekia užkirsti kelią smurtui. Įstaigose yra organizuojamos įvairios veiklos ar mokymai, kurių metu klientai yra supažindinami su smurtu iš arčiau. Pagal *Socialinių paslaugų katalogą* (2023), prevenčinės socialinės paslaugos yra skirtos padėti žmonėms gauti kokybišką kompleksinę pagalbą, kurie yra atsidūrę krizinėje situacijoje. Šios teikiamos paslaugos padeda spręsti iškilusias problemas, kurios dar netapo socialine rizika.

Išanalizavus tyrimo dalyvių pateiktus atsakymus, pastebima, kad pagrindinės paslaugos, kurias teikia krizių centrai, yra bendrosios socialinės paslaugos. Šioje subkategorijoje išryškėjusi socialinė paslauga yra „Kliento konsultavimas“, kuris apima kreipimąsi dėl tolimesnės pagalbos, apsisaugojimo priemonės ir elgesį krizinėje situacijoje (iš viso 8 teiginiai). Kaip teigia Capuzzi, Stauffer (2016), konsultacijos metu specialistas ir klientas kuria tam tikrą santykį. Šis santykis skatina kliento atsiskleidimą, motyvaciją ir norą kartu siekti bendro tikslo.

Nagrinėjant subkategoriją „Klientų informavimas“, nustatyta, kaip tyrimo dalyviai teikia informavimo paslaugas krizių centro klientams (iš viso 7 teiginiai). Socialiniai darbuotojai moterims suteikia informaciją apie įvairias priklausančias socialines išmokas ir perduoda reikalingą konkrečios problemos sprendimui informaciją. Pasak Messner, Greenberg, Peretz (2015), socialinis darbuotojas, gavęs pranešimą apie smurtinį įvykį, privalo informuoti tam tikras institucijas apie visą situaciją tam, kad galėtų smurtaujančią asmenį atskirti nuo aukos.

Subkategorijoje „Tarpininkavimas ir atstovavimas“ konstatuota, kad ši teikiama socialinė paslauga yra svarbi, nes tyrimo dalyviams tenka tarpininkauti tarp kitų institucijų, ginant kliento interesus (iš viso 10 teiginių). Informantai tarpininkauja klientui kuriant ar palaikant ryšius su kitais asmenimis. Kaip teigia Baumann ir kt. (2017) bei Mažeikienė, Malažinskienė (2021), tarpininkavimas ir atstovavimas yra procesas, kurio metu trečioji šalis padeda ginčyti dalyviams, gavus sutikimą, užkirsti kelią konfliktui. Ši paslauga yra savotiškas konfliktų sprendimo įrankis.

Analizuojant subkategoriją „Transporto organizavimas“, būtina pažymėti, kad visi tyrimo dalyviai krizių centre teikia transporto organizavimo paslaugą. Toks veiksmas moterims suteikia saugumo, daugiau pasitikėjimo ir ryžto. Banks (2020) pavėžėjimo ir palydėjimo paslaugą susieja su emocijų pagalba. Tai reiškia, kad socialinis darbuotojas palaiko morališkai, būna šalia sunkiu momentu ir stengiasi padėti visapusiškai.

Nagrinėjant kategoriją „Specialiosios socialinės paslaugos“, nustatyta, kad visi tyrimo dalyviai krizių centre teikia paslaugas, skirtas socialinių įgūdžių ugdymui ir palaikymui arba kūrimui (iš viso 8 teiginiai). Socialiniai darbuotojai krizių centre ne vien tik teikia įvairias socialines paslaugas, bet ir stengiasi išmokyti tam tikrų trūkstamų bendravimo įgūdžių, kurie palengvintų moterų gyvenimą. Kaip teigia Sherif (2017), socialiniai įgūdžiai susideda iš bendravimo, konfliktų valdymo, ryšių užmezgimo.

Subkategorijoje „Laikinas apgyvendinimas“ tyrimo dalyviai teigia, kad krizių centrai moterims, patyrusioms smurtą artimoje aplinkoje, suteikia būtiniausias priemones, esant krizinėje situacijoje, arba ieško įstaigų, kurios teikia šią socialinę paslaugą. Bėgdamos nuo smurtaujančio asmens, moterys palieką savo turtą ir dažniausiai ateina į krizių centrą nieko neturėdamos. Nesuteikus šios socialinės paslaugos, gali kilti grėsmė kliento gyvybei ir sveikatai bei turtui. Kaip teigia Sharma ir Borah (2022), krizių centrai teikia visą kompleksą paslaugų, kuriuo moterys gali smurto atveju pasinaudoti.

Labai svarbi subkategorija yra „Intensyvi krizių įveikimo pagalba“, šios pagalbos paslaugos padeda moterims integruotis į visuomenę, suvaldyti savo emocijas, kontroliuoti save (iš viso 7 teiginiai). Tyrimo dalyvių teigimu, ši paslauga krizių centruose yra teikiama iki 7 parų su galimybe pratęsti iki vienerių metų. Kaip nurodyta *Socialinių paslaugų kataloge* (2023), intensyvi krizių įveikimo pagalba susideda iš socialinių įgūdžių ugdymo ir palaikymo.

Paskutinėje šios kategorijos subkategorijoje „Psichosocialinė pagalba“ tyrimo dalyviai pabrėžė, kad krizių centre yra teikiamos psichologo konsultacijos arba teisinė pagalba (iš viso 11 teiginių). Teisinė ir psichologinė pagalba smurto atveju yra labai svarbi, nes šie specialistai padeda suvaldyti

klientų emocijas, įveikti skaudžius išgyvenimus ir gydytis patirtas traumas. Kaip teigia Pankova (2017), psichologo ir teisinė pagalba padeda moterims pasijusti tvirtomis ir pajėgiomis ištvirti gyvenimo krizę.

Tyrimo metu buvo atskleista, kokią įtaką padarė pandemijos laikotarpis krizių centrų veiklai (žr. 2 lentelę). Išanalizavus tyrimo dalyvių gautus atsakymus, pandemijos įtaka buvo suskirstyta į „Teigiamas poveikis“ ir „Neigiamas poveikis“.

2 lentelė

Pandemijos įtaka krizių centrų veiklai

Kategorija	Subkategorija	Teiginių skaičius	Patvirtinantys teiginiai
Pandemijos įtaka krizių centrams	Teigiamas poveikis	10	„<...> atsivėrė galimybės ir turėjome būdą visur būti greičiau“ (I-1). „<...> suteikė galimybę dirbti iš namų <...>“ (I-1). „<...> išmokome dirbti nuotoliu, vesti įvairius mokymus“ (I-1). „<...> gali matyti vienas kitą nuotoliu <...>“ (I-2). „<...> konsultantai ir psichologai konsultuoja nuotoliniu būdu, tai yra labai patogus <...>“ (I-2). „<...> daugelis suprato, galima paslaugas perkelti į nuotolį <...>“ (I-2).
	Neigiamas poveikis	19	„<...> socialinių paslaugų specialistai gali priimti mažiau klientų <...>“ (I-1). „turi nusistatyti konsultacinę valandą, <...> susidėlioti laiką“ (I-1). „<...> klientai eidavo vienas po kito, dabar to nebėra <...>“ (I-1). „<...> apribojo tiesioginių paslaugų prieinamumą klientams“ (I-1).

Pirmoje subkategorijoje „Teigiamas poveikis“ tyrimo dalyviai pabrėžė, kad, dirbant nuotoliniu būdu, atsivėrė naujos galimybės, tapo patogiu dirbti namuose, jie surado kitą, greitesnį būdą komunikuoti ir teikti paslaugas (iš viso 10 teiginių). Socialiniai darbuotojai ligos atveju galėjo dirbti iš namų ir nejaudė jokio diskomforto, jų veiklos kokybė nenukentėjo. Pasak Jena (2020), pandemijos laikotarpis privertė socialinių paslaugų specialistus persiorientuoti į kitą erdvę, išmokyti teikti įvairias paslaugas, pritaikant nuotolinius susitikimus.

Analizuojant kitą subkategoriją „Neigiamas poveikis“, pastebėta, kad pandemijos laikotarpis krizių centrų veiklai atnešė daugiau neigiamos, nei teigiamos naudos (iš viso 19 teiginių). Tyrimo dalyvių teigimu, krizių centras galėjo mažiau priimti klientų, jie nebegalėjo tiesiogiai naudotis paslaugomis, turėjo susitarti laiką, kada norėtų tam tikros paslaugos. Kaip teigia Jena (2020), pandemijos laikotarpis labai sutrikdė socialinių paslaugų institucijų veiklą, nes niekas nežinojo, kaip reikės vesti įvairius užsisiėmimus ir teikti socialinę pagalbą klientams, kurie yra po smurtinio įvykio.

Apibendrinant interviu rezultatus ir išnagrinėjus mokslo informacijos šaltinius, galima teigti, kad moterys, prašydamos pagalbos iš socialinio darbuotojo, tikisi, kad jas išklausk, priims, neteis, supras ir bus suteikta saugi aplinka, kurioje bus apsaugota nuo smurto. Krizių centras yra kompleksinės pagalbos centras, tai reiškia, kad jis teikia visą kompleksą socialinių paslaugų moterims, nukentėjusioms nuo smurto artimoje aplinkoje. Krizių centrų paslaugų sistema apima prevencines, bendrąsias ir specialiąsias socialines paslaugas, kurios padeda klientams atgauti prarastus gebėjimus ir pradėti gyvenimą iš naujo. Pandemijos laikotarpis daugiau padarė neigiamos įtakos krizių centrų veiklai, nes specialistai ir klientai turėjo išmokyti komunikuoti nuotoliniais susitikimais, bet, teikiant socialinę pagalbą smurto atveju, labai svarbus yra gyvas kontaktas.

Išvados

1. Smurtas artimoje aplinkoje apibrėžiamas mokslinėje literatūroje kaip pastangos sukelti kitam žmogui skausmą, įgaunant didesnę valdžią šeimoje ir patenkinant savo poreikius. Smurtas artimoje aplinkoje siejamas su vyrų ir moterų tarpusavio santykiais. Pagrindinis smurto tikslas – įgyti pranašumą, nesvarbu, kokių priemonių prireiks imtis tam, kad tikslas būtų pasiektas. Visuomenėje yra paplitusios 6 smurto rūšys: fizinis, psichologinis, seksualinis, ekonominis, emocinis smurtas ir neteisėtas aukos persekiojimas. Smurtaujantis asmuo nenaudoja vienos smurto rūšies, jos tarpusavyje persipina, dažniausiai smurto auka patiria kelias smurto formas. Prevencijos priemonės yra

nukreiptos į 7 tobulintinas sritis: į visuomenę, vyro ir moters tarpusavio santykius, švietimą mokykliniame lygmenyje, komandinį darbą ir bendradarbiavimą, atskirų individų švietimą, efektyvų reagavimą ir pagalbą asmenims, kurie patyrė smurtą artimoje aplinkoje.

2. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad socialiniams darbuotojams bendradarbiavimas su kitomis institucijomis yra labai svarbus. Bendradarbiavimas padeda tapti patyrusiu socialinių paslaugų specialistu, išmanančiu savo darbo specifiką. Bendradarbiavimas su kitomis institucijomis padeda surasti naujus ir veiksmingesnius socialinės pagalbos būdus, kurie yra veiksmingi mažinant susidariusias problemas. Kiekvienas specialistas yra skirtingas, nes turi skirtingą nuomonę ir supratimą kliento esamai problemai spręsti, todėl specialistai, susivieniję į komandą, gali priimti tinkamiausią sprendimą problemai išspręsti.

3. Gauti tyrimo duomenys atskleidė, kad socialiniai darbuotojai prisiima nemažai vaidmenų, dirbant krizių centre su moterimis, kurios patyrė smurtą. Buvo išnagrinėta, kaip socialinio darbuotojo vaidmenys priklauso nuo smurtinės situacijos ir kokios pagalbos reikia moteriai, patyrusiai smurtą artimoje aplinkoje. Kiekvienas klientas yra skirtingas ir turi skirtingas problemas, todėl, teikiant socialinę pagalbą moterims krizių centre, socialinio darbuotojo vaidmenys kinta, vienu momentu gali būti ne vienas, o keli iš karto naudojami vaidmenys. Tyrimo metu atsiskleidė šie vaidmenys: tarpininko, gynėjo, konsultanto, vertintojo, analizuotojo, duomenų tvarkytojo, administratoriaus, koordinatoriaus, paslaugų teikėjo, mokytojo ir planuotojo vaidmuo. Teikiant socialines paslaugas, socialinių paslaugų specialistų pagrindinė pareiga yra spręsti įvairias iškilusias problemas, panaudojant savo asmeninius gebėjimus. Socialiniai darbuotojai krizių centre teikia informacijos rinkimo ir sisteminimo, situacijos vertinimo, tarpininkavimo ir bendradarbiavimo, konsultavimo, problemų identifikavimo, projektų rašymo ir vykdymo, mokymų vedimo, dokumentų tvarkymo, organizavimo funkcijas. Tyrimo metu nebuvo išskirta svarbiausių socialinio darbuotojo funkcijų, nes kiekviena funkcija tarpusavyje papildo viena kitą ir visos yra orientuotos į klientą bei jo poreikius. Socialiniam darbuotojui dirbant su tokia pažeidžiama klientų grupe yra labai svarbu išmanyti socialinio darbuotojo funkcijas su tam tikra klientų grupe.

4. Tyrimo duomenys įgalina tvirtinti, kad socialinis darbuotojas susiduria su šiais iššūkiais: stabilaus finansavimo nebuvimas, stereotipinis požiūris, neviešinama informacija apie krizių centrų vykdomas veiklas, įvairios rizikingos situacijos, iššūkiai gauti klientui socialinį būstą ir surasti darbą. Specialistas, susidurdamas su šiais iškylančiais sunkumais ir iššūkiais, patiria stresą, nes nežino, kaip elgtis tam tikroje situacijoje, dėl to gali nukentėti socialinių paslaugų teikimas klientams. Įvairūs iššūkiai stabdo specialisto vykdomą veiklą, todėl yra sunkiau įgyvendinti užsibrėžtą tikslą.

Literatūra

1. Akter, F., Deeba, F. (2021). Psychological Reactions to Different Types of Gender-Based Violence in Women Survivors of Violence in the Context of a Developing Country. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(21–22), NP19961–NP19982. <https://doi.org/10.1177/08862605211047966>
2. Augustyn, M. B., Willyard, K. C. (2022). The Contextual Influences of Police and Social Service Providers on Formal Help–Seeking After Incidents of Intimate Partner Violence. *Journal of interpersonal violence*, 37(1–2), NP1077–NP1104. <https://doi.org/10.1177/0886260520915551>
3. Banks, S. (2020). *Ethics and Values in Social Work*. Fifth Edition. Association with BASW. https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=6RxHEAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR9&dq=accompaniment+of+a+social+worker+in+a+crisis+center&ots=cXYwhlU3xI&sig=7DvshX_CU5eQA8ZkOaOF-hV_7a0&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
4. Baumann, J. C., Daniel, G. (2017). Mediation in Violent Conflict. *CSS Analyses in Security Policy*, 211, 1–5. <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000169653>
5. Čaplikienė, L., Velička, V. (2017). Smurto artimoje aplinkoje užkardymo praktika Lietuvoje ir Norvegijoje. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 19, 51–65.
6. Capuzzi, D., Stauffer, M. D. (Ed.) (2016). *Counseling and Psychotherapy. Theories and Interventions*. Sixth Edition. Alexandria: American Counseling Association.

- https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=XDHYCwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR3&dq=counseling+of+crisis+centers&ots=zPcp-Kemas&sig=NI55XMfCnacYADNqUItJZ8RNE3I&redir_esc=y#v=onepage&q=counseling%20of%20crisis%20centers&f=false
7. Chang, P. Y., Lee, C. D., Wang, H. H. (2018). Violence-prevention climate in the turnover intention of nurses experiencing workplace violence and work frustration. Wiley Online Library, 961-971. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/jonm.12621>
  8. Chomentauskas, G., Dereškevičiūtė, E., Murauskienė, D. (2017). *Smurtas artimoje aplinkoje. Atpažinimas, pagalba, prevencija*. UAB Žmogaus studijų centras, 1–72. https://humanstudy.lt/wp-content/uploads/2017/02/Smurtas-artimoje-aplinkoje_maketas_sp2.pdf
  9. Dills, J., Fowler, D., Payne, G. (2016). *Sexual Violence on Campus: Strategies for Prevention*. Division of Violence Prevention, National Center for Injury Prevention and Control. Centers for Disease Control and Prevention. https://books.google.lt/books/about/Sexual_Violence_on_Campus.html?id=0GDZvQEACAAJ&redir_esc=y
  10. Dokkedahl, S., Kok, N. R., Murphy, S., Kristensen, R. T., Bech-Hansen, D., Elklit, A. (2019). The psychological subtype of intimate partner violence and its effect on mental health: protocol for a systematic review and meta-analysis. *Systematic Reviews*, 8, 198. <https://systematicreviewsjournal.biomedcentral.com/articles/10.1186/s13643-019-1118-1>
  11. Gaižauskaitė, I., Mikėnė S. (2014). *Socialinių tyrimų metodai: apklausa*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16910/9789955196426.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
  12. Gaižauskaitė, I., Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16724/9789955302056.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
  13. Hines, D. A., Malley-Morrison, K., Dutton, L. B. (2020). *Family violence in the United States: Defining, Understanding, and Combating Abuse*. Third Edition. SAGE Publications. https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=hAznDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP18&dq=understanding+of+a+case+of+violence&ots=TaIOuwpPXT&sig=mjvuDJsEsOm5h_Bg6anhdnPbhk&redir_esc=y#v=onepage&q=understanding%20of%20a%20case%20of%20violence&f=false
  14. Ibabe, I., Arnosó, A., Elgorriaga, E. (2020). Child-to-Parent Violence as an Intervening Variable in the Relationship between Inter-Parental Violence Exposure and Dating Violence. *Environmental Research and Public Health*, 17, 1514. <https://www.mdpi.com/1660-4601/17/5/1514>.
  15. Jena, P. K. (2020). Impact of Pandemic COVID-19 on Education in India. *International journal of current research (IJCR)*, 12(7), 12582–12586. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3691506
  16. John, N., Casey, S. E., Carino, G., McGovern, T. (2020). Lessons Never Learned: Crisis and gender-based violence. *Developing world bioethics*, 20(2), 65–68. <https://doi.org/10.1111/dewb.12261>
  17. Jurkšaitė, M., Butkutė, S. (2013). Smurtas šeimoje: smurtas prieš moterį. *Tiltas į ateitį*, 1(7), 52–57.
  18. *Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas* (2023). Patvirtintas Lietuvos Respublikos Seimo 2011 m. gegužės 26 d. įsakymu Nr. XI-1425. Suvestinė redakcija nuo 2023-07-01. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.400334/asr>
  19. Mager, K. L., Bresin, K., Verona, E. (2014). Gender, psychopathy factors, and intimate partner violence. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 5(3), 257–267. <https://doi.org/10.1037/per0000072>

20. Mažeikienė, N., Malažinskienė, J. (2021). Pagalba moterims, patyrusioms intymaus partnerio smurtą: tarp teorijos ir realybės. *Socialinis darbas: Patirtis ir Metodai*, 2(28), 9–37. <https://ejournals.vdu.lt/index.php/SWEM/article/view/3692>
21. Messner, M. A., Greenberg, M. A., Peretz, T. (2015). *Some men: Feminist allies and the movement to end violence against women*. Oxford University Press. https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=fwMqBgAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=informing+crisis+center+violence&ots=zNY9YKApPt&sig=hDQSWQVZdBqUtYyh3EkVN0I_NPM&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
22. Michailovič, I. (2017). Smurtas prieš moteris kaip diskriminacijos dėl lyties forma ir lyčių stereotipų pasekmė. *Informacijos mokslai*, 80, 50–60. <https://doi.org/10.15388/Im.2017.80.11671>
23. Michel, Ch., Kaess, M., Fluckier, R., Buetiger, R. J., Schultze-Lutter, F., Schimmelmann, G. B., Gekle, W., Jandl, M., Hubi, D., Kindler, J. (2021). The Bern Early Recognition and Intervention Centre for mental crisis (FETZ Bern) – An 8-year evaluation. *Early intervention in psychiatry*, 16(3), 289–301. <https://doi.org/10.1111/eip.13160>
24. Pankova, V. (2017). Prisitaikymo prie socialinių ir ekonominių aplinkos pokyčių galimybių vertinimas: kompleksinės pagalbos sistemos modeliavimas rajone. *Socialinis ugdymas*, 47(3), 46–60. <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2017~1548862228984/J.04~2017~1548862228984.pdf>
25. Peterman, A., Potts, A., O'Donnell, M., Thompson, K., Shah, N., Oertelt-Prigione, S., Gelder N. (2020). *Pandemics and Violence against Women and Children*. Center for Global Development, Working Paper 528, 1–45. <https://cgdev.org/sites/default/files/pandemics-and-vawg-april2.pdf>
26. Sharma, A., Borah, S. B. (2020). Covid-19 and Domestic Violence: an Indirect Path to Social and Economic Crisis. *Journal of Family Violence*, 37, 759–765. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10896-020-00188-8>
27. Sherif, M. (2017). *Social Interaction: Process and Products*. New York: Routledge. https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=gjwrDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Development+and+maintenance+or+restoration+of+social+skills+crisis+center&ots=98xVT-N6Up&sig=0SE5mJrDwdFgWLesav8VADbU_gU&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
28. *Smurtas artimoje aplinkoje* (2023). Valstybės duomenų agentūra. <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=10572074>
29. *Socialinių paslaugų katalogas* (2023). Patvirtinta Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. balandžio 5 d. įsakymu Nr. A1-93 (LR socialinės apsaugos ir darbo ministro 2022 m. birželio 30 d. įsakymo Nr. A1-451 redakcija). Suvestinė redakcija nuo 2023-07-18 iki 2023-09-30. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.274453/asr>
30. Vasiliauskienė, H. L., Dirmotaitė, E., Vasiliauskaitė, Z. (2017). Metodinės rekomendacijos specializuotos pagalbos centrų darbuotojams, savanoriams bei apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą įgyvendinančių institucijų darbuotojams ir specialistams. Vilniaus moterų namai, 1–145. <https://www.vmotnam.lt/wp-content/uploads/2018/11/metodin%C4%97s-rekomendacijos- SPC.pdf>
31. World Health Organization (2016). *Ethical and safety recommendations for intervention research on violence against women*. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/251759/9789241510189-eng.pdf>
32. Xie, B., He, D., Mercer, T., Wang, Y., Wu, D., Fleishmann, K. R., Zhang Y., Yoder, L. H., Stephens, K. K., Markert, M., Lee, M. K. (2020). Global health crises are also information crises: A call to action. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 71(12), 1419–1423. <https://doi.org/10.1002/asi.24357>